

P A S K U T I N I S
Š A L T E I K I Ų Š A L T E I K I S

L a i d o t u v ė s

– Viliau, Viliau!

Karalienė stovi prie kiemelio vartų ir dairosi. Viliaus nė balso. Ir šiaip visur tylu. Patvartyje trainiojasi bernai, neva šveisdami arklių pakinktus, neva valydami patvarčius – graibydami grėbliu šiaudagalius. Skiedryne kapstinėjasi vištos, už karklių saulėje šildosi žąsyčiai. Pro daržo tvoros rikius šen bei ten šaudo viščiukai. Parlėkdamos iš laukų, kelios bitės prazvimbia pro Karalienės ausį, nuskrenda į daržo galą, ir kelis kartus sušvilpia strazdas, ant sausos obelies šakos tupėdamas.

Tik, arti stovėjęs, Karalienės balso suerzintas, kalakutas įsižeidęs garsiai supliurpė ir piktai paraudonavo. Paskui, nerasdamas ką pulti, išsuko uodegą ratu ir iškilmingai nužingsniavo toliau į kiemą.

– Tą kuriną būtų reikėję kur nors uždaryti. Dabar šūkaus jis visą dieną, – sako Karalienė, rankove braukdama per prakaituotą kaktą. Bet tuoj susigriebia: ji beveik sutepė marškinių rankovę. Diena šilta, kone kaitri, o šiandien negražu pasipuošti by kokia marga juope. Dėl to jau iš ryto apsilvilko iš pirktos drobės siūtais papečiais, skirtais tiktai ypatingoms šventėms.

Karalienė pastatė ant žemės pintinę su supjaustytais kalmų lapais bei eglių šakelėmis ir tvėrė už priejuostės. Bet ir ta juodo šilko. Paskui dešinę ranką įkišo į margai išsiuvinėtą kišenę, kuri

pusiau kyšojo iš po priejuostės, ir, ten taip pat nieko neradusi, atsiminė, kad nosinė užkišta už lastinginės liemenės.

Išsitraukusi ją iš užančio, nusišluostė prakaituotą veidą. Pasakui ranka perbraukė per tamsius savo plaukus ir kasas, kuriose įpintos žalios įpinos, ir, pasitaisiusi klostyto sijono rumbą bei priejuostę, vėl nusitvėrė pintinę...

– Bin ich nicht schön, Katrin?¹

Karalienė krūptelėjo ir atsisuko. Ji tarėsi esanti viena. O čia, prie atviro stubos lango, bestovinti Anė Tautrimienė ir bežiūrinti į save. Ji pešioja plaukus, juos vis daugiau suveldama. Jos plaukai taip pat tamsūs kaip ir Karalienės. Tik Karalienės, dar šlapi būdami, prie smilkinių prišukuoti, atrodo lyg sukibę ir spindi saulėje.

Abi moterys panašios viena į antrą. Abiejų tokie pat pailgi veidai, abiejų panašios nosys – Karalienės, tiesa, kiek su kupriuke. Abiejų pilkos akys. Tik Tautrimienei tebeturint visus sveikus dantis, Karalienei vieno priešakinio danties trūksta, o kiti jau pradėję geltonuoti ir gesti. Taip pat ir veido spalva. Karalienės veidas iš prigimties rausvas, o dabar dar saulėje nudegęs, – tamsus ir spindi. Tautrimienės veidas baltas, lyg iš pieno trauktas. Be to, atrodo, lyg miltais jis būtų apdulkintas; Karalienė negali atsiakratyti minties, kad, būdamas toks baltas, Tautrimienės veidas atrodo lyg kokio ligonio.

Katrės Karalienės liemuo, kad ir nestoras, bet gerai sutikęs, o Anės – lankstus ir plonas lyg nendrė. Jos liemenį būtų galima apimti dvejom rieškutėm. Tautrimienė glostosi liemenį ir glodina aptemptai pasiūtą juodą šnabždančią suknią.

¹ Ar aš graži, Katre? (Vok.)

Karalienei blogai tesiseka nuslopinti širdyje kylantį pavydą. Bepigu Anei. Ji miestietė. Vieną teturi vaiką. Kas sudarkys jos kūną? Per dienų dienas nieko nedirbdama, ji turi net per daug laiko prižiūrėti savo grožį.

Berods, Anė dar jauna, ji dar gali turėti vaikų. Bet... nebeturės: „Maksas daugiau vaikų nebenori“, – sakė ji anuomet, kada buvo parvykusi lankyti sergančios motinos. Tuokart senoji Šalteikienė skaudžiai apsiverkė. „Juk tai lygu žudymui, lygu žudymui! – dejavo jinai. – Ar aš tam auginau dukterį, kad ji liktų žmogžudė!“ Daugiau apie tai ji jau nieko nebesakė, tik verkė ir dejavo, kol numirė.

– Kas taip gali kaip tu! – dantinėdama tarė Katrė.

Anė nieko daugiau nebesakė, tik sukinėjosi toliau, gėrėdamasi savim lango atspindyje. Karalienė, pridėjusi ranką prie akių, dar kartą apsidairiusi, vėl ėmė vadinti:

– Viliau, Viliuk! Ir kur tik tas vaikas dingio!

Visi dirba skubius darbus. Marikė tvarko, plauna indus, neša į kambarius, dengia stalus. Anskelis liuosininkei padeda skusti bulves; mergos su žygiais. Vilius galėtų... Bet prisišauk tu jį dabar!

Karalienė, pintine nešina, pati bėga į kluoną. Balta smiltim jau vakar vakare buvo išbarstytas ir kluonas, ir kiemas. Dabar bereikia žalių šakelių ir kalmų, kad oras būtų geresnis.

Išbarsčiusi žalumynus, Karalienė nuėjo padūsauti prie grabo, kuris pastatytas kluono viduryje. Čia ji kitoje grabo pusėje atrado besėdint jauniausiąjį savo sūnelį.

– Martynuk, kūdiki, – paguodos pilnu balsu prašneko ji į vaiką. – Ką tu čia darai? Eikš, eisiva namo!

Bet Martynukas padėjo alkūnes ant grabo krašto ir veidą paslėpė rankovių raukšlėse.

– Tu manęs taip nemyli kaip tėtukas. Aš geriau paliksiu pas jį.

– Vaikeli, mano vaikeli, juk tu nebegalėsi ilgai pas jį palikti.

Kaip tu gali sakyti, kad aš tavęs nemyliu? Niekas tavęs taip nemyli kaip aš. Juk aš tavo mamytukas. Kodėl tu taip sakai? Eikš, duosiu ir saldinių, ir pyraginų. Juk žinai, kad skanių iškepiau.

Karalienė nusilenkusi prisiglaudė prie berniuko, bet tuoj pasibaisėdama atšoko atgal: iš grabo dvelktelėjo lavono kvapas. Per ilgai laikytas lavonas. Nors ir dėjo šlapias marškas, dėjo kamparto, bet gedimo jau nesulaikysi. Vasara. O anksčiau jokia būdu nebuvo galima laidoti. Nesuvaikščiojo telegramos. Juk tėvas laidojamas, ne svetimas. Turėjo parvažiuoti iš Vokietijos Anė, ir tik šią naktį teparvyko abu su vyru.

– Rasi žinai, kur Vilius, Marčeli?

– Nežinau. Galbūt su dėde Tautrimu išėjo kur nors.

Ak, tiesa, dabar ir Karalienė atsimena, kad jis visą rytą vis Tautrimui ant kulnų, sekiojo ir sekiojo jį.

– Nesilenk taip labai ant lavono, Marčeli, tai negerai, – įspėjo pagaliau ji vaiką. Bet jam pasakyti, kad lavonas dvokia, ji negali: juk vaikas to vis vien dar nesupras. Tiesiog gaila darosi jai sūnaus, kaip jis šnekasi su seneliu, lyg tas dar gyvas būtų.

Martynukas vėl atsisėdo ant suolo. Motina, jį paglosčiusi, išsiskubino. Šalteikių graborius ką tik atnešė padirbęs kryžių. Karalienė sustojo jo pasižiūrėti.

Kryžius ažuolinis, iki pusės nuteptas juodai. Žemutinis galas paliktas baltas – jį vis vien įkas į žemę; kryžiaus skersmeny įręsta gotinėmis raidėmis:

Czion ilsis Dievyje Adomas Szalteikis

*18. Aprili 1829

*22. Meji 1903

Pasižiūrėjusi į kryžių, Karalienė nusišluostė ašaras. Bet nebuvo laiko verkti. Pamažu jau pradėjo pildytis kiemas svečių ir gimių. Karalienė tekina nubėgo namo pažiūrėti, ar stalai paruošti.

Stalai stuboje ir stubelėje jau buvo padengti. Ant jų buvo padėta ir keptos mėsos, ir keptos žuvies, pirktos ir pačių lieto sūrio. Sviesto keletas dubenų. Riekėmis sukrauti gulėjo pyragai.

– Ar jau kafija apiplikyta? – stubelėje rišdama ant galvos juodą šilkinę skepetą, pasiteiravo šeiminkė.

– Jau! – atsakė balsas iš virtuvės.

– Tad neškite į vidų ir pilkite į puodukus. Jau žmonės pradeda rinktis.

Ne tikai visi giminės bei kaimynai, bet ir daug tolimųjų norėjo palydėti į paskutinę atilsio vietelę paskutinį Šalteikių Šalteikį.

Karaliaus kiemas virstinai privirto žmonių – ir važiuotų, ir pėsčia atvykusių.

Karaliaus gyvenamosios kambariai ne tokie milžiniški, kad galėtų sutilpti tokia daugybė žmonių. O kadangi dabar vasara, tai Šalteikis ir guli pašarvotas kluone. Grabas jau iš pat ankstybo ryto atidaras. Ir jau nuo pat ryto nuolat eina kaimynai pasižiūrėti mirusiojo ir atsisveikinti jo paskutinį kartą. Visi žino, kad šiandien bus didelė kamša, kad bus ne tikai kluonas, kiemas statinas palydinčių, bet ir kapinėse tvoros bus aplipusios žmonių ir vaikų. Juk taip buvo tuokart, kada laidojo Šalteikienę. Taigi per tokią daugybę niekada prie grabo nebepribrausi. Todėl ir ateina po vieną, po du ir tris dar prieš laidojimo apeigas.

Juk laidojamas paskutinis Šalteikių Šalteikis.

Kiekvienas atėjusių, stovėdamas ar klūpodamas prie grabo, – daugiausia klūpo, – padūsauja širdies maldele. Kiti, ypač tie,

kurie Šalteikį gerai pažino, buvo su juo draugai, taip pat ir genty, paglosto mirusiojo veidą ir rankas. Vienas kitas pabučiuoja jo baltus plaukus, kurie lyg koks vainikas puošia jo negyvą galvą. O tada nueina, užleisdami vietą kitiems.

Velionis aprengtas geriausiaisiais rūbais, kuriuos jis buvo pasiūdinęs jau prieš keliolika metų, dar Šalteikienei gyvai tebesant. Kelis kartus jis buvo jais apsvilkęs, eidamas į laidotuves kaimynystėje. Šiaip marškiniai, kojinės ir pirštinės jau ilgus metus gulėjo skrynios dugne, laukdami paskutinės Šalteikio kelionės. Senoji, tebebūdama gyva, kai kada ištraukdavo iš skrynios pažiūrėti, ar neįsimetusios kandys. Paskui pavėdinusi vėl viską grąžindavo į senąją vietą, o senis palydėdavo juos keliais atodūšiais ir žodžiais:

– Man numirusiam apvilkti.

Tai dabar ir aprengė.

Ant balto šilkų atlaso priegalvio ilsisi negyva senelio galva. Baltais pinikais apsiūti priegalvio kraštai. Baltais pinikais apkalinėti ir juodo grabo kraštai. Pinikus gražina žodžiai: „Ruhe sanft! Ruhe sanft! Ruhe sanft!“² Keletas pirktinių verbų šakelių padėta abipus galvos.

Taip, rankas ant krūtinės sudėjęs, su ramybės išraiška veide, paskutinį miegą miega paskutinis Šalteikių Šalteikis...

Kluone dar nė vieno žmogaus nebuvo, kai įėjo ir prie grabo atsisėdo Šalteikio anūkas Martynas, jauniausias namuose asmuo. Jis žiūri dabar ir žiūri į lavoną ir negali atsižiūrėti. Ir negali suprasti, kad jį, jo senelį, jau veik išves į kapus. Ir negali suprasti, kaip tai dabar senelis ima ir nebekalba. Kartais užsimiršta Martynukas ir pradeda kalbinti:

² Ilsėkis ramybėje! Ilsėkis ramybėje! Ilsėkis ramybėje! (Vok.)

– Tėtuk, juk žinai, kaip ten buvo...

Ne, tėtukas tikrai jau nieko nebeatsako, tikrai jau nieko nebeatsakys, ir berniukas sunkiai atsідūsta. Tada jis atsimena bibliinę istoriją, kad kitą kartą žemėje vaikščiojęs Jėzus ir prikėlęs iš numirusių mažą mergaitę ir berniuką. Kaip gera būtų, kad dabar taip imtų ir keltųsi tėtukas! Bet tokių senų žmonių turbūt nė Jėzus nebegalėjo prikelti. O kas jau vieną kartą miręs, tas niekada nebekelsias, – taip tvirtina visi, ir Martynas turi tuo tikėti. Jis šiandien atsimena viską. Jis atsimena ir savo nuodėmes, – kad jis senelio žodžių neišidėmėdavo, ypač kai senelis kalbėdavo apie Dievalį ir Jėzulėlį. Jam be galo nuobodu pasidarydavo, ir jis dažnai žiovaudavo. Tada senis supykdamo:

– Ar jau vėl varnas ganai?

Dabar Martynukui taip gaila ir dėl to, kad jis senelio neklausydavo, ir dėl to, kad senelis dabar taip bejėgiškai čia guli. Martynui per veidus byra ašaros. Jis nori šaukti, verkti balsu, bet atsimena motinos graudenimą, kad, seneliui mirus, reikią laikytis tyliai ir nedrumsti jam ramybės.

– ... Kitą kartą buvau ir aš toks jaunas kaip ir tu, – dar vos tik praeitą savaitę sakė jam tėtukas. – Aš taip pat turėjau tokį senelį kaip tu mane. Ir savo prosenelį dar primenu.

Tai buvo Martynui didelė ir be galo įdomi naujiena. Nors dar nepratęs galvoti, tąsyk jis laužė galvą ir niekaip negalėjo įsivaizduoti, kad jo senelis kadaise yra buvęs jaunas, net prosenelį turėjęs. Tai koks tas beatrodė! Kiek Martynas tiktai gali atsiminti, tėtukas visada sėdėdavo stubelėje prie lango arba savo išimtinės darželyje ant suolo, kurį broliukas Anskis kartą seneliui sukalė. Tėtukas jau vis buvo toks pražilęs, vis toks sukumpęs, ir jo keliai vis tokie sulinę.

Martynas staiga pakelia akis ir žiūri į gulintį grabę: keista ir tiesiog nuostabu – dabar senelio keliai visiškai tiesūs.

O kaip drebėdavo jo rankos! Kai jis sriubą srėbdavo, pilno šaukšto niekada negalėdavo pasemti ir kišti į burną, – visada apsipildavo priešakį.

Pirma Martynas juokdavosi iš jo, kad jis, anot Viliaus, apsiputriodavo. Vilius, tiesa, nepaliovė šaipytis, iki senelis numirė. Bet Martynukas seniai seniai jau nebesijuokė. Jis, tiesa, juokdavosi nieko blogo nemanydamas. Jis norėdavo, kad ir senelis jam pritartų. Juk kai jis, Martynas, kartais pargriūva, o motina juokiasi ir klausia, ar jis zuikį sugavęs, tai ir jis juokiasi drauge. Bet senis nepritardavo juokui, o kažkodėl pykdavo, kartais subardavo, kartais tyliai dūšaudavo arba ir garsiai sakydavo:

– Dieve, Dieve, atimk mane, nebenoriu čia bebūti!

Kartą Martynas paklausė motiną:

– Kodėl tėtukas visada taip sako? Ką aš daryčiau, jei Dievulis jį atimtų?

– Tu žaimijiesi iš tėtuko, dėl to jis ir nori mirti. Palauk, kad pasensi, tavo rankos daug labiau drebės dėl to, kad tu šiandien iš senelio šaipais. Dievalis pyksta ant tokių nedorų vaikų ir tave kuriądien už tai nubaus.

Nuo tuokart Martynas liovėsi juoktis iš senelio.

O vis dėlto tėtukas ėmė ir numirė. Tikrai jį atėmė Dievalis. Martynukui gaila. Jis graužiasi ir beveik nejaučia, kaip jam byra ašaros. Kiek pakūkčiojęs, ašarų upeliui užtrūkus, jis vėl atsimena senelį tokį, koks jis dar buvo gyvas. Tikrai, ana diena, kada senelis paskutinį kartą buvo lauke, jam taip aiškiai tebėra atminty, lyg tai būtų buvę vakar.

Ant suolo, kur sėdėjo senelis Šalteikis, nebebuvo vietos Martynui. Bet šalia tėtuko sėdėti jis ir nenorėjo. Tada jis nebūtų

galėjęs matyti senelio akių. O jo akys buvo tokios geros, gražios! Jų nebuvo galima atsižiūrėti. Dėl to Martynukas iš virtuvės išsinešė didelę kimininę velėną, pastatė ją ant galo ir pasisėdo prieš senį Šalteikį. Martynas atsimena, kaip mamikė, jam nešant velėną, šaukė:

– Kur velki velėnas, vaike? Ar neši atgal, ve!

Bet jam toks juokas, toks juokas, kad bėgdamas beveik su visa velėna pargriuvo. Tai atminęs, ir dabar dar Martynas nusišypsojo.

Ant velėnos sėdėdamas, jis puikiai galėjo atremti alkūnes į senelio kelius ir taip, veidą rankomis parėmęs, galėjo klausytis jo žodžių. Tiesą sakant, jis tuo tarpu, besigrumdamas su velėna, jau buvo užmiršęs, apie ką tėtukas buvo kalbėjęs. Bet tatai prisipažinti negarbinga. Dėl to jis, apsimesdamas viską žinąs, garsiai paklausė:

– O kaip čia paskui buvo, tėtuk?

Senis Šalteikis, akis į žemę nudūręs, liūdnai lingavo galva. Atrodė, lyg ir jis būtų užmiršęs, apie ką pasakojo arba norėjo pasakoti. Jo lūpos krutėjo, lyg jis kalbėtų poterius. Kelis kartus sunkiai atsidūsėjo.

Martynas padrąsintas pakartojo:

– Kaip buvo toliau, tėtuk?

– ... O paskui čia jau pasistatė daugiau ūkininkų: šioje pusėje Vilkas, Vanagas, Putrius; ten, anoj pusėj, – Lapė, Stagaras, Jurjonas, Žiobrė.

Martynas vis vien nebeatsiminė, apie ką senelis buvo kalbėjęs, bet dabar jis nustebo:

– Jurjonas ir Žiobrė? Juk aš jokio Jurjono ir jokio Žiobrės nepažįstu, tėtuk.

– Taigi Jurjonas, – beveik rūščiai atsakė jam senis. – Rodos, šiandien ten gyvena Kuršaitis, o į Žiobriškę atėjo Jūraitis... kaip į Šalteikių gyvenimą Karalius... – senis Šalteikis vėl sunkiai dūšavo. Jo kvapas drebėjo.

Martynukas dar ir šiandien nesupranta, kodėl tėtukas dejava. Kokia čia nelaimė atsitikusi, jam liko neaišku.

– Bet turbūt Dievas taip norėjo, – patylomis kalbėjo senis toliau. – Jo keliai – ne mūsų keliai. Jau buvo bene laikas išmirti Šalteikiams. Kai aš numirsiu, niekas nebeminės ir niekas nebekartos, kad čia nuo amžių gyveno Šalteikiai. Niekas jau nežinos ir niekas nesirūpins tuo, iš kur atsirado Šalteikių kaimas. O juk atsirado jis iš Šalteikių kiemo. Anksčiau ta žemelė jokio vardo neturėjo.

Martynas nieko, ničnieko nesuprato, bet pastebėjo, kad seneliui graudu. Iš jo akių umaru veržėsi kelios stambios ašaros, ir viena nukrito ant Martyno rankutės, kuria jis žaidė senio jako sagomis.

– Ar tu verki, tėtuk?

– Ne, Marčeli, ko man verkti... – nugincijo senelis, bet Martynas pastebėjo:

– O ve, ašara.

– Matai, mano akys jau senos ir silpnos, – pasiteisino senis. – Jos bijo saulės šviesos. Jom jau laikas užsimerkti amžinam miegui.

Martynas žvalgėsi saulės, bet juodu sėdėjo ūksmėje. Tik pro medžių šakas pravirpėjo vienas kitas spindulys: trumpam laikui nutūpdavo kartais ant senelio galvos ir paskui vėl dingdavo. Anūkas patikėjo ir patarė:

– Rasi akinius užsidėjus būtų geriau?

– Reikės užsidėti...

O Martynas, tuo tarpu užmiršęs senio sielvartą, kairiosios rankos mažuoju pirštuku iš ašaros, nukritusios ant jo dešinės rankos, vedžiojo takelius ir vingures, kol pagaliau lašas išdžiūvo.

Ką dar daugiau senis tuokart pasakojo, Martynas jau nebeatmena. Jis tik žino, kad į daržą įbėgo kiti vaikai, ir paskui buvo pietūs. O popiet senelis atsigulė ir nebekėlė.

– Amžinam miegui, – sakė senelis.

Martynas prisilenkia prie lavono ir stebi mirusiojo veidą. Tėtuko akys pusiau praviros. Visas šias dienas iki laidojant ant senelio akių buvo uždėti lininio audimo sklypeliai, pamirkyti kamparte. Dabar jie atimti.

Bet burtelės po smakru tebėra. Tai senos senos senelio burtelės. Jų jau niekas daugiau vartoti nebenorėjo, o kadangi senelio smakrą reikėjo paremti, tai ir paėmė tam tikslui jo burteles su visa makštimi.

Kiekvieną rytą senasis Šalteikis traukdavo iš burtelių po vieną lapą patsai, o paskui traukdavo ir Martynukas. Tai būdavo be galo įdomu. Šitaip, iš burtelių, jis jau išmoko beveik visai gerai lietuviškai skaityti. Nors ir pamažu, kiek palasydamas raides, vis dėlto jis jau paskaitė savo lapelį. O kaskart ištraukdavo kitokį – burtelėse buvo šimtas lapelių, ir kiekvienas kitoks. Daug posmelių jam būdavo neaiškių ir visiškai neįdomių. Bet daug jų labai gerai suprasdavo. Paskutinį kartą ištraukęs burtelę, senelis skaitė garsiai ir labai liūdnai. Skaitydamas jis vis lingavo galva ir sunikiai dūsavo. Burtelė skambėjo šitaip:

*... Valandėlę dar vargų.
Veik dangaus gaivinimų.
Valandėlę, valandėlę,*